

พระแม่โพสพรูปลักษณ์แห่งศิลปะศรัทธาอันสูงค่า: ขวัญกำลังใจ แก่การกสิกรรม¹

received 25 JAN 2020 revised 18 FEB 2020 accepted 8 MAY 2020

ดร. สุวัฒน์ แสนขัติยรัตน์

รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาทัศนศิลป์

คณะศิลปกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

บทคัดย่อ

พระแม่โพสพคือเทพผู้ปกป้องรักษาต้นข้าวที่เปี่ยมด้วยความเมตตาและความงดงาม ในด้านศิลปะ พระแม่โพสพถูกถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของงานจิตรกรรมและประติมากรรมตามยุคสมัย แต่การสร้างสรรครูปเคารพกลับมีรูปแบบที่แข็งทื่อ มีความงามทางสุนทรียะน้อย ทั้งนี้ เกิดจากการสืบทอดรูปแบบและวิธีการที่ทำเลียนแบบซ้ำกันมา โดยมิได้มีการศึกษาในเชิงประติมานวิทยา ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับพระแม่โพสพและต่อยอดสู่การพัฒนาารูปแบบของศิลปะร่วมสมัย ที่ยังคงความงามและความศรัทธาบนพื้นฐานของการอนุรักษ์ตามแบบประเพณี

ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูล จากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผลงานศิลปะพระแม่โพสพเพื่อทำการวิเคราะห์ในด้านต่าง ๆ ตามหลักการทางศิลปะจำนวน 12 ชิ้นงาน จาก 2 กลุ่มคือ ผลงานจิตรกรรมจำนวน 6 ชิ้นงาน และผลงานประติมากรรมจำนวน 6 ชิ้นงาน จากผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่า รูปแบบตามประติมานวิทยาของพระแม่โพสพที่พบเห็นกันโดยทั่วไป เป็นเทพชั้นสูง เป็นสตรีงดงาม แต่งกายด้วยผ้าผ่อนแพรพรรณและเครื่องประดับตามแบบโบราณ ลักษณะเด่นคือมือข้างหนึ่งถือรวงข้าว ผู้วิจัยจึงนำจุดเด่นต่าง ๆ มาทำการวิเคราะห์ในด้านประติมานวิทยา รูปลักษณ์ โครงสร้าง เส้น สี ลวดลาย และการตกแต่งเครื่องประดับแพรพรรณ

สรุปผลการวิจัย ผู้วิจัยได้ออกแบบแผนภูมิเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์งานศิลปะศรัทธาพระแม่โพสพที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของข้อมูลสู่กระบวนการเกิดศิลปะศรัทธา 1 แผนภูมิและได้สกัดองค์ความรู้ใหม่เพื่อเป็นหลักการในการสร้างสรรค์ศิลปะศรัทธาพระแม่โพสพรวมเป็นหลักการ 8 ข้อคือ

¹ บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานวิจัย เรื่อง “พระแม่โพสพรูปลักษณ์แห่งศิลปะศรัทธาอันสูงค่า : ขวัญกำลังใจแก่การกสิกรรม” โดยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ประจำปี 2017 ดำเนินการวิจัยแล้วเสร็จปี 2018

1) รูปทรงทางสรีระมีความอวบอ้อมสื่อความหมายถึง ความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณทางการเกษตร
2) จัดโครงสร้างสรีระให้อยู่ในรูปทรงสามเหลี่ยมเพื่อแสดงถึงความสงบน่าศรัทธา 3) ท่วงท่าการยืนและนั่งมีความสง่างามตามแบบแผนเทวคติที่มีความพิเศษเหนือมนุษย์ 4) การถือช่อธัญพืชในมือหรือเกี่ยวข้าวสื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ทางการเกษตร 5) เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มและเครื่องประดับตกแต่งตามแบบสตรีผู้สูงศักดิ์หรือเครื่องแบบของชนชั้นสูงในราชสำนัก 6) การเปลือยกายท่อนบนตามหลักการสร้างรูปเคารพในศาสนาฮินดู
7) รูปร่างทางสรีระแสดงความอ่อนหวานนุ่มนวลมีความละมุนละไม และน่าพิสมัย 8) ประทับบนพาหนะที่เป็นสัตว์หรือพระแท่นหรือบัลลังก์อันแสดงถึงความสูงศักดิ์ จากนั้นผู้วิจัยนำหลักการดังกล่าวมาสร้างสรรค์ผลงานศิลปะจำนวน 10 ผลงาน แล้วนำผลงานวิจัยไปจัดแสดงงานนิทรรศการโพสพายุชลี และนำไปติดตั้งถาวรที่โครงการเกษตรอภิตยาทร จังหวัดสุรินทร์ และโรงเรียนชวามาศุนย์วิปัสสนาสาครไร่เชิญตะวัน จังหวัดเชียงราย

คำสำคัญ: พระแม่โพสพ, ศิลปะศรัทธา, กสิกรรม

The Goddess Of Rice: A Meaningful Artwork For Will And Hope Of Thai Agriculturists

Suwat Saenkattiyarat, Ph.D.

Associate Professor

Faculty of Fine Art and Applied Arts

Rajamangala University of Technology Thanyaburi

Abstract

Phra Mae Phosop, or the Rice Goddess, is the guardian deity of rice plants with the special features of beauty and mercy. In the field of art, Phra Mae Phosop presented in the form of paintings and sculptures suitable in the period of time they were created. However, painted idols and sculptures of faith had forms with little aesthetic beauty because the craftsmen did not study sculpture. They only inherited styles and methods that had been duplicated repeatedly. The researcher conducted research on Phra Mae Phosop, and then incorporated the findings into the creation of contemporary paintings and sculpture and still maintain the beauty and faith.

The researcher has collected information from a total of 12 samples of art work of Phra Mae Phosop, in order to analyze them according to artistic principles. Six of the samples are paintings and six are sculptures. It can be concluded from the research that the pattern according to the iconography of Phra Mae Phosop is a supreme goddess. She is depicted as a beautiful woman dressed in garments and accessories suitable in that period of time. Her most notable feature is one hand holding ears of rice. The researcher analyzed the prominent features according to the iconography, appearance, structure, lines, colors, patterns, and ornament decorations.

Lastly, the researcher extracted new knowledge to be used for creating art of faith of Phra Mae Phosop into 1 flow chart and 8 principles: 1) The plump body shape conveys the abundance of agricultural products. 2) Structure the body into a triangular shape to convey peace and faithfulness. 3) Standing and sitting postures shows dignity, resembling gods that have special abilities. 4) Holding ears of grain or a sickle conveys agricultural abundance. 5) Apparel and accessories resemble noblewomen or aristocrats. 6) Toplessness follows the principles of Hindu deities' iconography. 7) The body shape shows sweetness, suaveness, and admirability. 8) Sitting on a creature or throne conveys nobility. Finally, the art works created from the application of the research findings were exhibited at the Phosoparnchalee Exhibition. They were installed at two places, namely, the Aditayathorn Agriculture Project in Surin Province and the Farmer's school of Rai Cherntawan International Introspection Center in Chiang Rai province.

Keywords: Phra Mae Phosop, Art of faith, Agriculture

บทนำ

มนุษย์โลกพึ่งพาน้ำและธัญพืชมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะการปลูกข้าวเพื่อเป็นอาหารหลักตลอดระยะเวลาอันยาวนาน จวบจนปัจจุบันข้าวยังถือเป็นพืชที่สำคัญของประเทศในแถบตะวันออกและตะวันตก ทองแถม นาถจันทร์ (Natchamng 2016, 9) ได้กล่าวไว้ว่า ข้าวเป็นธัญญาหารของชาวโลก เป็นพืชล้มลุกใบเลี้ยงเดี่ยว จัดอยู่ในวงศ์หญ้าตระกูลข้าวออไรซา (Oryza) พันธุ์ข้าวที่มนุษย์เพาะปลูกในปัจจุบันพัฒนามาจากข้าวป่าตระกูล Oryza Gramineae สันนิษฐานว่า พืชสกุล Oryza มีถิ่นกำเนิดในเขตร้อนชื้นของทวีป Gondwanaland (ก่อนเปลือกโลกจะเคลื่อนตัวออกจากกันเป็นทวีปต่าง ๆ เมื่อ 230 - 600 ล้านปีมาแล้ว) จากนั้นกระจายจากเขตร้อนชื้นของแอฟริกา เอเชียใต้ เอเชียตะวันออกเฉียงเหนือ ออสเตรเลีย อเมริกากลางและใต้ คนไทยมีความผูกพันใกล้ชิดเรื่องข้าวกับวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนมากกว่าเป็นเพียงอาหารดังบทความของ สุภัญญา สุจฉายา (Sujachaya 2018, 9) วิธีการดำเนินชีวิตของคนปลูกข้าวที่ได้ไปสร้างแบบแผนของการดำเนินชีวิตให้เกิดระบบระเบียบในการจัดการปกครอง และความเชื่อในการปลูกข้าวทำให้เกิดพิธีกรรม เกิดค่านิยม และเกิดประเพณี ขณะเดียวกันก็จะนำไปปะปนในภาษา การแสดงออกทางความคิด เช่น พวงเพลงต่าง ๆ การละเล่น การแสดง ก็มีพื้นฐานมาจากการปลูกข้าวทั้งสิ้นรวมทั้งวัฒนธรรมต่าง ๆ พวกเครื่องมือเครื่องใช้ตลอดจนอาหารที่กิน มันก็เกี่ยวข้องกันกับข้าว เพราะฉะนั้นเราเรียกวัฒนธรรมเหล่านี้ที่มีพื้นฐานมาจากอาชีพปลูกข้าวว่า วัฒนธรรมข้าว ในกระบวนการของการผลิตข้าวนั้นมีขั้นตอนที่จะต้องดูแลตลอดระยะเวลาของฤดูกาลที่ยาวนานกว่าจะได้ผลผลิต เริ่มตั้งแต่การเตรียมดิน การหว่าน เพาะข้าวกล้า การปักดำ เก็บเกี่ยว นวดข้าว และเก็บในยุ้งฉาง การรอให้ต้นข้าวออกรวงและเจริญเติบโตที่สมบูรณ์เพื่อพร้อมที่จะเก็บเกี่ยวได้นั้น ยังมีปัจจัยทางธรรมชาติที่ส่งผลต่อคุณภาพของข้าวและยากจะควบคุมได้ เช่น ปริมาณน้ำฝน โรคระบาดและศัตรูพืช เช่น เพลี้ย นก ปู หอย หนูนา หนอน สัตว์เหล่านี้หากมีจำนวนมากเมื่อมากัดกินต้นข้าว ก็จะทำให้เกิดความเสียหายกับนาข้าวทั้งทุ่ง ชาวนาซึ่งหวังให้ข้าวที่ลงแรงเพาะปลูกได้เจริญงอกงามได้ผลผลิตที่พอกินพอขาย จึงบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้ช่วยปกป้องคุ้มครองกล้าข้าวของตนให้งอกงามสมบูรณ์ รอดพ้นจากภัยธรรมชาติ โรคระบาด และศัตรูพืชที่มีอยู่หลากหลายชนิดและที่ยากจะกำจัด ซึ่งในวิถีของการดำเนินชีวิตของคนไทยนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเทพยดาอยู่แล้ว จึงบนบานสานกล่าวให้ “พระแม่โพสพ” ซึ่งเป็นเทพีแห่งข้าวช่วยปกป้องคุ้มครอง จากตำนานเกี่ยวกับพระแม่โพสพ วรรณนา นาวิกมูล (Nawiggamune 2001, 1) ได้ไว้กล่าวในบทความพิเศษทางออนไลน์ เรื่อง แกะรอยพระแม่โพสพว่า การศึกษานิทาน - ตำนานข้าวตลอดจนพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวของกลุ่มชนในประเทศไทยและดินแดนใกล้เคียงพบว่า แม่โพสพเป็นเทวดาสามัญประจำท้องถิ่นและยุ้งฉางของชนชาติไทย ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่ปลูกข้าวกินมานานนับพัน ๆ ปี กล่าวเฉพาะในประเทศไทย ชาวนาทุกภาค ทั้งที่เป็นชนกลุ่มใหญ่และน้อยรู้เรื่องแม่โพสพและบูชาแม่โพสพด้วยกันทั้งนั้น จะปลูกข้าว เกี่ยวข้าว นวดข้าว เก็บข้าว กินข้าว หรือขายข้าว ต้องเชิญขวัญบอกกล่าวแม่โพสพให้จงดี การบอกกล่าวอาจไปตามสะดวกปากผู้ทำพิธีในกรณีทำพิธีเองอย่างง่าย ต่างคนต่างทำในทีนของตนเอง ไปถึงขั้นร้ายบททำขวัญว่าคาถาเต็มยศในกรณีเป็นพิธีกรรมใหญ่ของชุมชน มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระแม่โพสพที่มีเล่ากันทุกภาค มีความแตกต่างกันเป็น 2 แนว คือนิทานภาคกลางและภาคใต้ มีเรื่องตรงกันแนวหนึ่ง อีกแนวหนึ่งเป็นนิทานของภาคเหนือและภาคอีสาน โดยในตำนานพระแม่โพสพของภาคกลางและภาคใต้นั้น เล่าว่า ในวันหนึ่งที่เมืองไพสาลี กลางสมัยสมณินิบาด

มนุษย์ได้ปรึกษากันว่าระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระแม่โพสพ ใครมีคุณมากกว่ากัน ซึ่งที่ประชุมต่างพากันกล่าวว่า คุณพระพุทธเจ้าใหญ่กว่าพระแม่โพสพได้ฟังดังนั้น ก็ขឹងใจว่าเรารักษามนุษย์อยู่ มนุษย์ไม่เห็นความดี จึงทรงปลากรายหนีไปยังป่าหิมพานต์เขาคิชฌกูฏ เมื่อพระแม่โพสพจากไปก็เกิดความอดอยากขึ้นในโลกมนุษย์ ไร่ไร่นาไม่มีข้าวมีแต่แกลบ มนุษย์จึงชวนกันไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าให้พระมาตุลีไปเชิญพระนางกลับมา พระมาตุลีตามไปจนถึงเขาทบก็นึกก็ไปไม่ได้ จึงใช้ให้ปลาสดไปตามต่อจนพบ ปลาสดได้อ้อนวอนขอให้พระนางกลับคืนโลก พระนางก็ตอบว่าอยู่ที่นี้เราสบาย ถ้าจะไปใจเราหายเพราะเราไม่รู้บุญคุณ เราจะให้แต่เมล็ดข้าวไปรักษาแก่ฝูงคนเมื่อเก็บนึ่งถึงเรา เราจะไปปีละหน เก็บเกี่ยวแล้วให้ทำขวัญ จากนั้นพระนางได้มอบเมล็ดข้าว 7 เมล็ด บ้างก็ว่า 9 เมล็ด ไปทำพันธุ์ พระนางยังสั่งด้วยว่า เมื่อมนุษย์ทำไร่ไร่นา เมื่อข้าวใกล้สุกก็จัดให้มีพิธีทำขวัญให้แต่งด้วยข้าวและด้วยเหตุที่ปลาสดเป็นผู้บอกทางที่นางซ่อนแก่พระมาตุลี พระนางจึงสั่งให้นำปลาสดมาเป็นเครื่องเซ่นสังเวยด้วย ปลาสดก็ลากกลับมา เล่าให้พระมาตุลีฟังตามคำพระแม่โพสพ พระมาตุลีรับเมล็ดข้าวแล้วก็เหาะกลับในระหว่างทางพระมาตุลีหยุดพักอาบน้ำ นกกระจาบได้แอบลักเมล็ดข้าวสองเมล็ดบินหนีข้าวสองเมล็ดนั้นได้ตกลงมายังโลกมนุษย์กลายเป็นข้าวผิ จากนั้น พระมาตุลีนำเมล็ดพันธุ์ข้าวถวายพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงเรียกมนุษย์มาพร้อมกัน ทรงอธิบายให้มนุษย์ฟังและแจกเมล็ดพันธุ์ข้าวให้แก่มนุษย์ ตั้งแต่นั้นมาเมื่อข้าวใกล้สุก มนุษย์จะทำขวัญเชิญพระแม่โพสพเป็นประจำทุกปี นอกจากนี้ยังมีตำนานความเชื่ออื่น ๆ ที่แตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาค

ประติมานวิทยาของพระแม่โพสพ

พระแม่โพสพในทางเทววิทยาจัดว่าเป็นผีชั้นสูงเป็นสตรีจริงงาม แต่งกายด้วยผ้าผ่อนแพรพรรณสมัยโบราณ ห่มสไบเฉียง นุ่งผ้าจีบชายคร่อมลงมาถึงปลายหน้าแข้ง ทรงเครื่องถนิมพิมาภรณ์ตระการตาไว้ผมยาวสลวย ประบำ มีกระจังครอบหน้าและกรรเจียกจอนชดช้อย ประติมานวิทยาของพระแม่โพสพ คือประทับนั่งพับเพียบเรียบร้อยอย่างกุลสตรีไทยโบราณ มือข้างหนึ่งถือรวงข้าว ส่วนอีกข้างถือถุงโภคทรัพย์เต็มถุง โดยปกติประทับนั่งบนแท่น หากเสด็จไปที่ใด ก็ทรงมีพาหนะเป็นปลากรายทองและปลาสำเภาสอดคล้องกับ เสถียร โกเศศ (Kosad 1949, 80) ได้กล่าวไว้ในวารสารศิลปากร เรื่องแม่โพสพ ว่าแม่โพสพของเราเขาทำรูปเป็นหญิงสาวชั้นสามัญชนไว้ผมประบำ มีกรอบหน้า และจอนหู ประดับด้วยเครื่องถนิมพิมาภรณ์ตามเคยของผู้หญิงในภาพเขียนแต่ห่มผ้าจีบสไบเฉียงจากขวาไปซ้าย แสดงให้เห็นว่าแม่โพสพเป็นผีหรือเทวดาพื้นเมืองของเราเอง รูปแม่โพสพที่เขาทำเป็นนั่งพับเพียบพะเนียงเชิงอย่างไทย อยู่บนแท่นสี่เหลี่ยมผืนผ้า มือขวาทับเพลลา ตรงนิ้วระหว่างหัวแม่มือกับนิ้วชี้จีบเป็นวง สำหรับปักต้นข้าวมีรวง ส่วนมือซ้ายอยู่ในท่าเท้าแขน ลักษณะพระแม่โพสพที่พรรณนามานี้เอามาจากรูปหล่อของเก่าที่เขามีบูชาไว้กลางบ้านเท่านั้น และ เอี่ยม ทองดี (Thongdee 1994, 87) ได้กล่าวไว้ว่า พระแม่โพสพบางถิ่นเป็นภาพผู้หญิงนั่งบ้างยืนบ้าง แต่บางถิ่นเอาปางมาผูกเป็นหุ่นเล็ก ๆ เก็บไว้ในตู้ฉางเทพบางองค์ เช่น แม่ธรรณี ชาวบ้านนิยมหยิบก้อนดินขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์แทนในการประกอบพิธี นอกจากนั้นยังมีสัญลักษณ์ที่เป็นวัตถุ เช่น ตาเหลว ธง ฉ้ายันต์ น้ำมนต์ ซึ่งมักใช้ในพิธีกรรมที่มุ่งบำรุงรักษาเป็นสำคัญ งานพิศ สัตย์สงวน (Satsanguan 2002, 93) ได้กล่าวในงานวิจัยเรื่อง วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง ได้กล่าวถึงความเชื่อที่เกี่ยวกับแม่โพสพของชุมชนบ้านนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไว้ว่า

คนในบ้านนาเชื่อกันว่า ข้าวมีเทพธิดาเป็นผู้รักษาข้าวสิ่งสถิตอยู่ เทพธิดาองค์นั้นคือ “เจ้าแม่โพสพ” เจ้าแม่โพสพเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติที่สำคัญที่สุดสำหรับชาวนาที่ปลูกข้าว ความสำคัญของเจ้าแม่โพสพจะเห็นได้จากพฤติกรรมของชาวนา นั่นคือในขั้นตอนของการทำนาบางขั้นตอนหรือเรียกได้ว่าเกือบทุกขั้นตอนนั้น ชาวนาจะจัดพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อเชนบูชาเจ้าแม่โพสพการสร้างรูปแทนพระแม่โพสพให้เป็นสาวหน้าแฉล้ม นุ่งผ้าลายหม่มสไบ สวมกรอบหน้า มีกำไลต้นแขน กำไลข้อมือประดับพอสั่งเซบ นุ่งพับเพียบเท้าแขนแอ่นห้อยอยู่ข้างหนึ่ง กำรวงข้าวไว้ในมือหรือตระกองรวงข้าวไว้ในวงแขนอีกข้างหนึ่ง สะท้อนความคิดว่าแม่โพสพมีสถานภาพเป็นเทวดาของชาวนาและเป็น “เทวดาพื้นเมืองของพวกเรา” รูปแทนพระแม่โพสพที่เป็นประติมากรรมมีเรื่อยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ขนาดและรายละเอียดปลีกย่อยหลากกันไป จิตรกรรมพบในสมุดข่อยในวัฒนธรรมพื้นถิ่น ในผ้ายันต์ในสิ่งพิมพ์สมัยหลัง ผู้สร้างรูปแทนแม่โพสพมักยึดแนว “เทวดาพื้นเมือง” ของไทยดังกล่าวข้างต้นเป็นมาตรฐาน จนกระทั่งราว พ.ศ. 2540 จึงมีภาพพิมพ์จำหน่าย รูปแม่โพสพที่แปลกตาออกไป รูปลักษณะเป็นเทวดาอินเดียชัดเจน ในปัจจุบันที่มีพื้นที่การทำนาลดลง พระแม่โพสพที่พบเห็นจึงมักไม่ได้อยู่ในพิธีกรรมของการอ้อนวอนสรรเสริญของกลุ่มคนที่ทำนาปลูกข้าวเท่านั้น คนรุ่นลูกหลานที่ไม่ได้สืบทอด มักไม่ค่อยเห็นความสำคัญของพระแม่โพสพในความเชื่อแบบเดิม ๆ อีกต่อไป เราจึงเห็นมีการซื้อขายทอดตลาดให้กับผู้คนที่บูชาหรือผู้เก็บสะสมของเก่า โดยเฉพาะตลาดพระเครื่อง ดังบทความของ นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว (Pengkaew 2016, 158 - 159) ที่พบเห็นพระแม่โพสพที่ปล่อยให้เช่ากันโดยทั่วไป พระแม่โพสพบางองค์สร้างด้วยทองคำองค์เล็กเท่าปลายนิ้วก็ยังมีเป็นโลหะเงิน โลหะผสม สูงประมาณ ๑.๕ นิ้ว รูปหญิงผมสลวยสวมกะบังหน้า บางองค์หน้าดู บางองค์หน้ายิ้ม หม่มสไบนุ่งซิ่น นุ่งพับขาห้อยแขนซ้ายอ่อนงาม มือขวากลือรวงข้าว หรือลักษณะ ใกล้เคียงกัน แต่องค์สูงราว ๕ นิ้ว ก็พบได้บ่อย แบบโลหะจะหนักอึ้งอยู่สักหน่อย ส่วนชนิดที่เป็นกระเบื้องเคลือบ องค์ดินเผา องค์ปูนปั้นเคลือบสีดงงามก็มีซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ น้ามนต์ อยู่อินทร์ (Yoo-in 2010, 165) ได้กล่าวไว้ว่า รูปปั้นของพระแม่โพสพตามบ้านเรือนของชาวบ้านดอนโพธิ์ เป็นรูปปั้นขนาดเล็กมีหลายขนาด เช่น ฐานกว้าง 2.5 นิ้ว สูง 4.5 นิ้ว ฐานกว้าง 3 นิ้ว สูง 5 นิ้ว หรือขนาดใหญ่ขึ้นมาเล็กน้อย ฐานกว้าง 5 นิ้ว สูง 9.5 นิ้ว เป็นต้น

รูปปั้นส่วนใหญ่เป็นปูนปาสเตอร์หรือเรซินและมีบางองค์ทำด้วยแก้วสีเขียวฉาบตะกั่ว โดยสรุปแล้วเราจะพบเห็นพระแม่โพสพในลักษณะ ประทับนั่งพับเพียบเรียบร้อยอย่างกุลสตรีไทยโบราณ มือข้างหนึ่งถือรวงข้าว ส่วนอีกข้างถือธุงโศกทรัพย์เต็มธุง โดยปกติประทับนั่งบนแท่น หากเสด็จไปที่ใด ก็ทรงมีพาหนะเป็นปลาทรายทอง และปลาสำเภา แต่ยังมีรูปลักษณะในแบบอื่นที่ต่างออกไปบ้างเช่นกัน ด้วยยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังคม อาชีพการทำนาปลูกข้าวมีจำนวนน้อยลงโดยเฉพาะในพื้นที่ของเขตชุมชนเมือง แต่ความเคารพบูชาในพระแม่โพสพในพื้นที่ต่างจังหวัดที่มีการปลูกข้าวเป็นอาชีพหลักก็ยังมีประเพณีที่มีการสืบสานต่อราบจนปัจจุบัน ในด้านมุมมองของศิลปะ พระแม่โพสพจะมีภาพลักษณ์ของเทพที่เปี่ยมด้วยความงดงามและความเมตตา ซึ่งส่งผลต่อความศรัทธาของเกษตรกร แต่ในทางประติมานวิทยานั้น งานศิลปะสามารถถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของงานจิตรกรรมและประติมากรรมที่เหมาะสมตามยุคสมัยแต่การสร้างสรรครูปเคารพจิตรกรรม และประติมากรรมแห่งศรัทธา สู่การเป็นขวัญกำลังใจในการปลูกข้าวกลับมีรูปแบบแข็งทื่อ มีความงามทางสุนทรียะน้อย ทั้งนี้เกิดจากช่างได้สืบทอดรูปแบบและวิธีการทำที่เลียนแบบกันมาแบบซ้ำ ๆ โดยไม่ได้มีการศึกษาในเชิงประติมานวิทยา และด้วยผู้วิจัยมีความสนใจและมีความตั้งใจอย่างแรงกล้าที่จะทำการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์

ความเป็นมาของพระแม่โพสพและต่อยอดสู่การพัฒนาารูปแบบของความเป็นศิลปะร่วมสมัยของพระแม่โพสพที่ยังคงความงดงามและความศรัทธา บนพื้นฐานของการอนุรักษ์ ให้มีสุนทรียะทางความงาม ความละเอียดประณีต อันก่อให้เกิดความรู้สึกแห่งศรัทธาและมีความงามประกอบพร้อม และเพื่อสืบสานเรื่องราวอันทรงคุณค่าทางวัฒนธรรม จากรุ่นสู่รุ่นของเกษตรกรชาวนาและผู้ที่สนใจในงานศิลปะ จึงเป็นที่มาของโครงการศึกษาวิจัยเรื่องพระแม่โพสพ รูปลักษณ์แห่งศิลปะศรัทธาอันสูงค่า ขวัญกำลังใจแก่การกสิกรรม และการจัดนิทรรศการ โปสพอาณูชลี: คุณพระแม่โพศรีเทวนารีแห่งนาข้าว

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและพัฒนาการของรูปเคารพพระแม่โพสพเทพีแห่งข้าว
2. เพื่อสร้างสรรค์งานจิตรกรรม ประติมากรรม และเหรียญพระแม่โพสพเทพีแห่งข้าวในรูปแบบใหม่
3. เพื่อนำผลการวิจัยไปจัดแสดงงานนิทรรศการโปสพอาณูชลีและนำไปติดตั้งที่โครงการเกษตรอภิตายาท จังหวัดสุรินทร์ และโรงเรียนชานาศุณย์วิปัสสนาสากลไร่เชิญตะวัน จังหวัดเชียงราย

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้ดำเนินการวิจัย แบบการวิจัยเชิงสร้างสรรค์ศิลปะ โดยการสร้างสรรค์ผลงานตนเอง ผ่านการวิเคราะห์ผลงานในอดีต โดยทำการศึกษาค้นคว้าตามขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. การกำหนดกลุ่มตัวอย่างงานศิลปะ

ในการศึกษาผู้วิจัยได้เลือกผลงานศิลปะรูปพระแม่โพสพที่มีมาในอดีต เพื่อทำการวิเคราะห์ ดังนี้

1.1 ผลงานจิตรกรรมจำนวน 6 ชิ้นงาน โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ ภาพวาด 3 ชิ้น ทำการวิเคราะห์เรื่องสี ผ้ายันต์ 3 ชิ้น ทำการวิเคราะห์เรื่องเส้นและลวดลาย

1.2 ผลงานประติมากรรม จำนวน 6 ชิ้นงาน โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ ประติมากรรมพระแม่โพสพ 3 องค์ และเหรียญพระแม่โพสพ 3 เหรียญ ทำการวิเคราะห์เรื่องโครงสร้างเส้น

2. วิธีดำเนินการวิจัย

ในขั้นตอนวิธีการดำเนินงานวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1) ศึกษาข้อมูล

ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับพระแม่โพสพ จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

2) เลือกกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการเลือกกลุ่มแบบเจาะจง จากงานศิลปะพระแม่โพสพ 12 ชิ้นงานโดยผู้เชี่ยวชาญ 2 ท่านคือ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สุชาติ เถาทอง และรองศาสตราจารย์ ดร. สมพร ฐรี

ภาพที่ 1 ศาสตราจารย์เกียรติคุณสุชาติ เถาทองและผู้วิจัย (A)
รองศาสตราจารย์ ดร. สมพร ฐรี และผู้วิจัย (B) (© Suwat Saenkattiyarat 07/04/2017)

3)วิเคราะห์งานศิลปะพระแม่โพสพและจากการศึกษาด้านประติมานวิทยา

ตารางที่ 1 การวิเคราะห์ด้านประติมานวิทยาพระแม่โพสพจากการศึกษาเอกสารและกลุ่มตัวอย่างจิตรกรรมและประติมากรรม

ลักษณะทางกายภาพ	พบมาก	พบปานกลาง	พบน้อย
ทรงผม	มวยผม	ปล่อยผมยาว	-
สวมกรอบหน้า	กรอบหน้านาง	มงกุฏนาง	-
ห่มสไบ	สไบเฉียงป่า	เครื่องทรงคล้ายกษัตริ์	-
ผ้าถุง	ผ้าลายตาราง	ลายดอกพุ่มข้าวบิณฑ์	-
มือซ้าย	ถือรวงข้าว	-	-
มือขวา	อุ้งมือทรัพย์	เคียวเกี่ยวข้าว, รวงข้าว	-
กำไลต้นแขน	1 วง	2 วง	-
กำไลข้อมือ	1 วง	-	-
ทำนง	พับเทียบ	ห้อยขาข้างใดข้างหนึ่ง	ทำคุกเข่า
ที่ประทับหรือพาหนะ	ปลากทราย, แท่น	ปลาตะเพียน	เต่า

จากตารางที่ 1 พระแม่โพสพโดยทั่วไปจะมีลักษณะที่มีองค์ประกอบทางกายภาพที่คล้ายคลึงกันค่อนข้างชัดเจน และมีความแตกต่างกันในบางลักษณะที่พบเห็นได้ปานกลางถึงน้อย ซึ่งทั้งนี้ผู้วิจัยจะทำการเลือกรูปแบบดั้งเดิมที่มีความงดงามมาต่อยอดกับลักษณะอื่น ๆ เพื่อการสร้างสรรค์ผลงานในรูปแบบใหม่ต่อไป

4) สรุปแนวคิดเพื่อการสร้างสรรค์งานศิลปะในรูปแบบใหม่

ตารางที่ 2 จากรูปแบบดั้งเดิมสู่การสร้างสรรค์พระแม่โพสพในรูปแบบใหม่

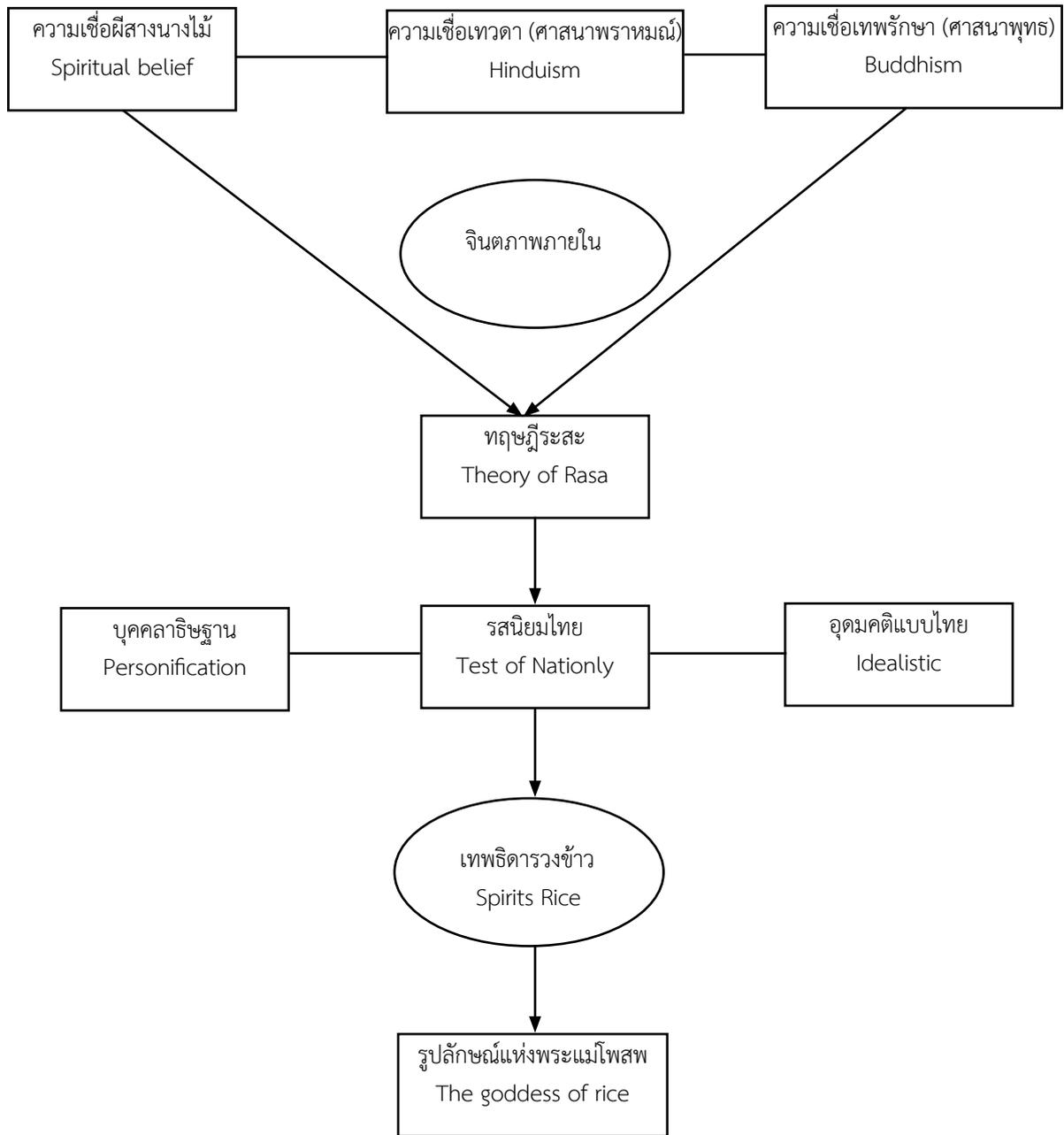
ลักษณะทางกายภาพ	ผลงาน	รูปแบบการสร้างสรรค์ใหม่
ทรงผม	จิตรกรรม	ปล่อยผม และสวมมงกุฎประดิษฐ์ใหม่ มีอิสระตามแนวคิดในแต่ละภาพอย่างเหมาะสม
	ประติมากรรมและเหรียญ	มีมงกุฎ เพื่อความสง่างาม และมีโบว์บนมงกุฎโดยได้อิทธิพลจากศิลปะจีน
สวมกรอบหน้า	จิตรกรรม	มีทั้งภาพที่สวมและไม่สวมกรอบหน้า นาง ทั้งนี้เพื่อความเหมาะสมตามแต่ละผลงาน
	ประติมากรรมและเหรียญ	มีกรอบสวมหน้านางที่สร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่
ห่มสไบ	จิตรกรรม	ไม่ห่มสไบ ทั้งนี้เพื่อให้เห็นความงามของสตรีระ
	ประติมากรรมและเหรียญ	ไม่ห่มสไบ ทั้งนี้เพื่อให้เห็นความงามของสตรีระและลวดลายของเครื่องประดับ
มือซ้าย	จิตรกรรม	ถือรวงข้าวมีช่อลายกนกเป็นเถา เพื่อความอ่อนช้อยสวยงาม
	ประติมากรรมและเหรียญ	ถือรวงข้าวมีช่อลายกนกเป็นเถา เพื่อความอ่อนช้อยสวยงาม
มือขวา	จิตรกรรม	มีทั้งรูปแบบของการถือรวงข้าว ถือถุงเงิน และทำทาบรวงข้าว
	ประติมากรรมและเหรียญ	ถือช่อรวงข้าวและช่อลายกนก
กรองคอ	จิตรกรรม	สร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่เป็นลวดลายประดิษฐ์จากเมล็ดข้าวและใบข้าว
	ประติมากรรมและเหรียญ	สร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่เป็นลวดลายประดิษฐ์จากเมล็ดข้าวและดอกไม้

ลักษณะทางกายภาพ	ผลงาน	รูปแบบการสร้างสรรค์ใหม่
กำไลต้นแขน	จิตรกรรม	ลดทอนลายของกำไลต้นแขน
	ประติมากรรมและเหรียญ	เพิ่มลวดลายให้เกิดความวิจิตรงดงามมากขึ้น
กำไลข้อมือ	จิตรกรรม	มีการลดและเพิ่มลวดลายตามความเหมาะสมของชิ้นงาน
	ประติมากรรมและเหรียญ	เรียบง่าย ไม่เน้นความสำคัญ
ทำนั้ง, ทำยืน	จิตรกรรม	ทำนั้งแบบท่าเหาะ ชั้นเข้า
	ประติมากรรมและเหรียญ	ทำนั้งแบบห้อยขา และแบบไขว้ขา
ที่ประทับหรือพาหนะ	จิตรกรรม	นั่งบนหลังปลา ยืนบนโขดหิน
	ประติมากรรมและเหรียญ	นั่งบนหลังปลา

จากตารางที่ 2 ผู้วิจัยได้สร้างสรรค์ลักษณะทางประติมานวิทยาชิ้นใหม่รวมถึงการต่อยอดองค์ประกอบอื่น ๆ เพื่อความงดงามทางศิลปะ เช่นที่ประทับเป็นโขดหิน และได้เพิ่มกรองคอ ซึ่งในรูปแบบดั้งเดิมไม่มีปรากฏ

การวิเคราะห์ข้อมูลตามรูปแบบประติมานวิทยาของพระแม่โพสพที่ได้ศึกษานั้น ผู้วิจัยได้ออกแบบแผนภูมิที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของข้อมูลที่ทำให้เกิดศิลปะศรัทธา ซึ่งเริ่มจากความเชื่อในผีसानางไม้กับความเชื่อเรื่องเทพผู้ปกป้องรักษาในพุทธศาสนา ส่งผ่านจินตนาการของศิลปินผสมผสานกับทฤษฎีระสະ ซึ่งเป็นทฤษฎีที่เกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์อันสำคัญศาสตร์หนึ่งของอินเดีย นำมาถ้อยและสัมพันธ์กับหลักคิดเรื่องบุคลาธิษฐาน รสนิยมทางความงาม และหลักอุดมคติแบบไทย จึงเกิดงานสร้างสรรค์เป็นเทพีหรือเทพธิดาแห่งข้าวผู้ซึ่งปกป้องรักษาต้นข้าว และนาข้าว ดังผู้วิจัยได้แสดงความเชื่อมโยงสัมพันธ์ในแผนภูมิแสดงการก่อเกิดศิลปะศรัทธาพระแม่โพสพให้เห็นได้ชัดเจนดังนี้

แผนภูมิแสดงการก่อเกิดศิลปะศรัทธาพระแม่โพสพ

แผนภูมิที่ 1 แผนภูมิการวิเคราะห์ โดยรองศาสตราจารย์ ดร. สุวัฒน์ แสนขัติยรัตน์
(© Suwat Saenkattiyarat 07/08/2017)

5) สร้างสรรค์งานศิลปะพระแม่โพสพ

จากการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำองค์ความรู้มาสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมและประติมากรรมรวมทั้งหมด 10 ชิ้นงานดังนี้

ผลงานหมายเลข 1 ชื่อ พระแม่โพสพเทพีแห่งข้าว หมายเลข 1

ภาพแสดงออกถึงความเป็นเทวสตรีผู้มีเมตตา อยู่ในโครงสร้างรูปทรงสามเหลี่ยม แสดงความมั่นคง สงบ สง่างาม โดยรวมใช้สีวรรณะเย็น อันแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์

ภาพที่ 2 พระแม่โพสพเทพีแห่งข้าว หมายเลข 1 ขนาดภาพ 100x80 ซม. เทคนิคสีอะครีลิค
(© Suwat Saenkattiyarat 07/01/2018)

ผลงานหมายเลข 2 ชื่อ พระแม่โพสพเทพีแห่งข้าว หมายเลข 2

พระแม่โพสพ นั่งบนหลังปลาที่เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ ในมือถือรวงข้าวและถุงเงินแสดงถึงความรุ่งเรือง มั่งคั่ง ตัวภาพใช้สีวรรณะเย็นที่ให้ความรู้สึกสว่าง สดใส ด้วยสีเหลือง เขียว ฟ้ำ น้ำเงิน และม่วง ข้อสังเกตในภาพนี้จะพบว่ามีการพัฒนาการของทิศทางเส้น (dynamic power) ทั้งตัวภาพ ลวดลายรวงข้าว ปลา และพลังความเคลื่อนไหวของคลื่นน้ำเบื้องล่าง มากกว่าภาพพระแม่โพสพเทพีแห่งข้าว หมายเลข 1

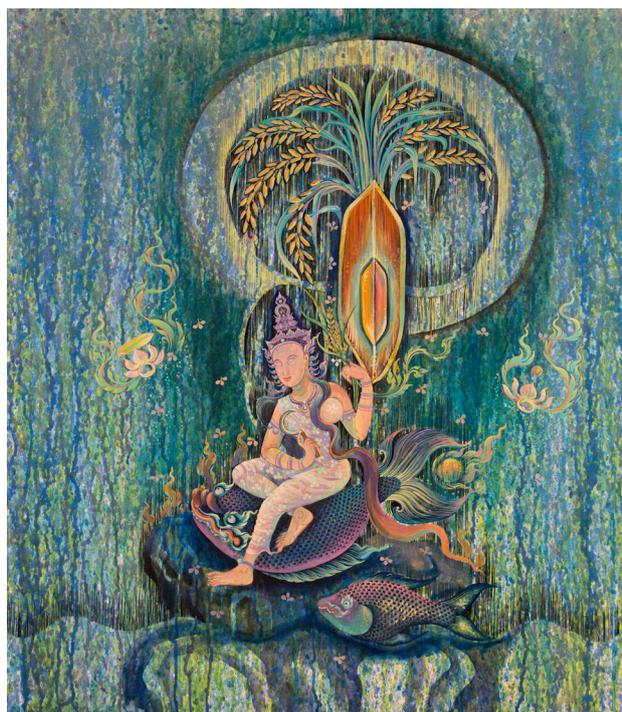

ภาพที่ 3 พระแม่โพสพเทพีแห่งข้าว หมายเลข 2 ขนาดภาพ 100x80 ซม. เทคนิคสีอะคริลิก

(© Suwat Saenkattiyarat 08/02/2018)

ผลงานหมายเลข 3 ชื่อ เทพธิดาแห่งนาข้าว

เทพธิดาจะอยู่ในท่าที่นั่งที่พิเศษต่างไปจากเดิมคือ นั่งไขว่ขาอยู่บนหลังปลา เหนือศีรษะสวมมงกุฎ ปล่อยปลายผม ฝ่ามือจะเป็นแบบกางเกง มือซ้ายถือรวงข้าวชูช่อที่มีเมล็ดขนาดใหญ่ ส่วนมือขวาถือเคียว การใช้สีเป็นการให้น้ำหนักในวรรณะเขียน

ภาพที่ 4 เทพธิดาแห่งนาข้าว ขนาดภาพ 95x85 ซม. เทคนิคสีอะคริลิก
(© Suwat Saenkattiyarat 08/03/2018)

ผลงานหมายเลข 4 ชื่อ เทวนารีแห่งท้องทุ่ง

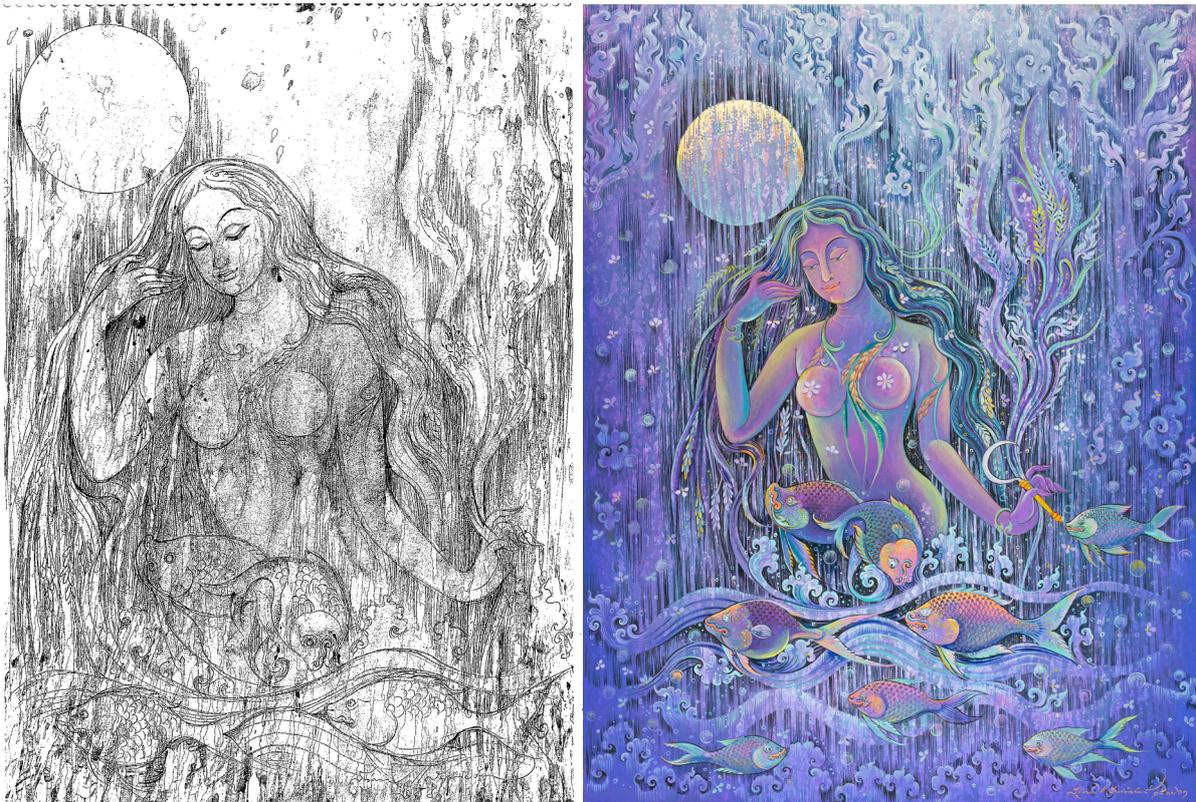
ภาพพระแม่โพสพภาพนี้จะอยู่ในทำยีน บนศีรษะไม่ได้สวมมงกุฎหรือกรอบหน้านาง แต่ปล่อยผมยาว นุ่งผ้าถุงลายเม็ดข้าว ทั้งนี้เพื่อต้องการแสดงถึงความเรียบง่าย และให้มีความรู้สึกเหมือนมนุษย์มากที่สุด เบื้องล่างมีปลาที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ สีที่ใช้ในภาพนี้เป็นสีวรรณะร้อน

ภาพที่ 5 เทวนารีแห่งท้องทุ่ง ขนาดภาพ 90x70 ซม. เทคนิคสีอะคริลิก
(© Suwat Saenkattiyarat 09/04/2018)

ผลงานหมายเลข 5 ชื่อ แม่แห่งแผ่นดิน

ผลงานชิ้นนี้เป็นการนำเสนอพระแม่โพสพในมุมมองใหม่ ที่เป็นผู้หญิงแบบเรียบง่าย ไม่สวมเครื่องทรงใด ๆ ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความรู้สึกกลมกลืนกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีเพียงเมล็ดข้าวที่นำมาตกแต่งผมและประดับเป็นเครื่องสังวาลย์ เบื้องล่างมีปลาที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์เปรียบเสมือน ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว ซึ่งมีพระแม่โพสพปกปักรักษาตั้งความเป็นแม่ของแผ่นดิน บรรยายภาพโดยรวมใช้สีวรรณะเย็น

ภาพที่ 6 แม่แห่งแผ่นดิน ขนาดภาพ 100x90 ซม. เทคนิคสีอะคริลิก

(© Suwat Saenkattiyarat 26/05/2018)

ผลงานหมายเลข 6 ชื่อ พระแม่แห่งความอุดมสมบูรณ์

ประติมากรรมนี้ได้สร้างขึ้นตามอุดมคติแบบไทย โดยปั้นให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของสรีระอิทธิเพศ นั่งอยู่บนหลังปลา เส้นสัมพันธ์ของชิ้นงานมีความประสานสอดคล้องกันอย่างกลมกลืน สง่างามและลงตัว

ภาพที่ 7 พระแม่แห่งความอุดมสมบูรณ์ ขนาดผลงาน สูง 85 x กว้าง 58 ซม. เทคนิคหล่อบรอนซ์
(© Suwat Saenkattiyarat 08/06/2018)

หมายเหตุ ประติมากรรมชิ้นนี้ได้ขยายใหญ่ ขนาด 3.5 เมตร รวมฐาน เพื่อนำไปติดตั้ง ณ โรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์
ไร่เจริญตะวัน อ.เมือง จ.เชียงราย

ผลงานหมายเลข 7 ชื่อ พระแม่โพสพเทพีแห่งข้าว

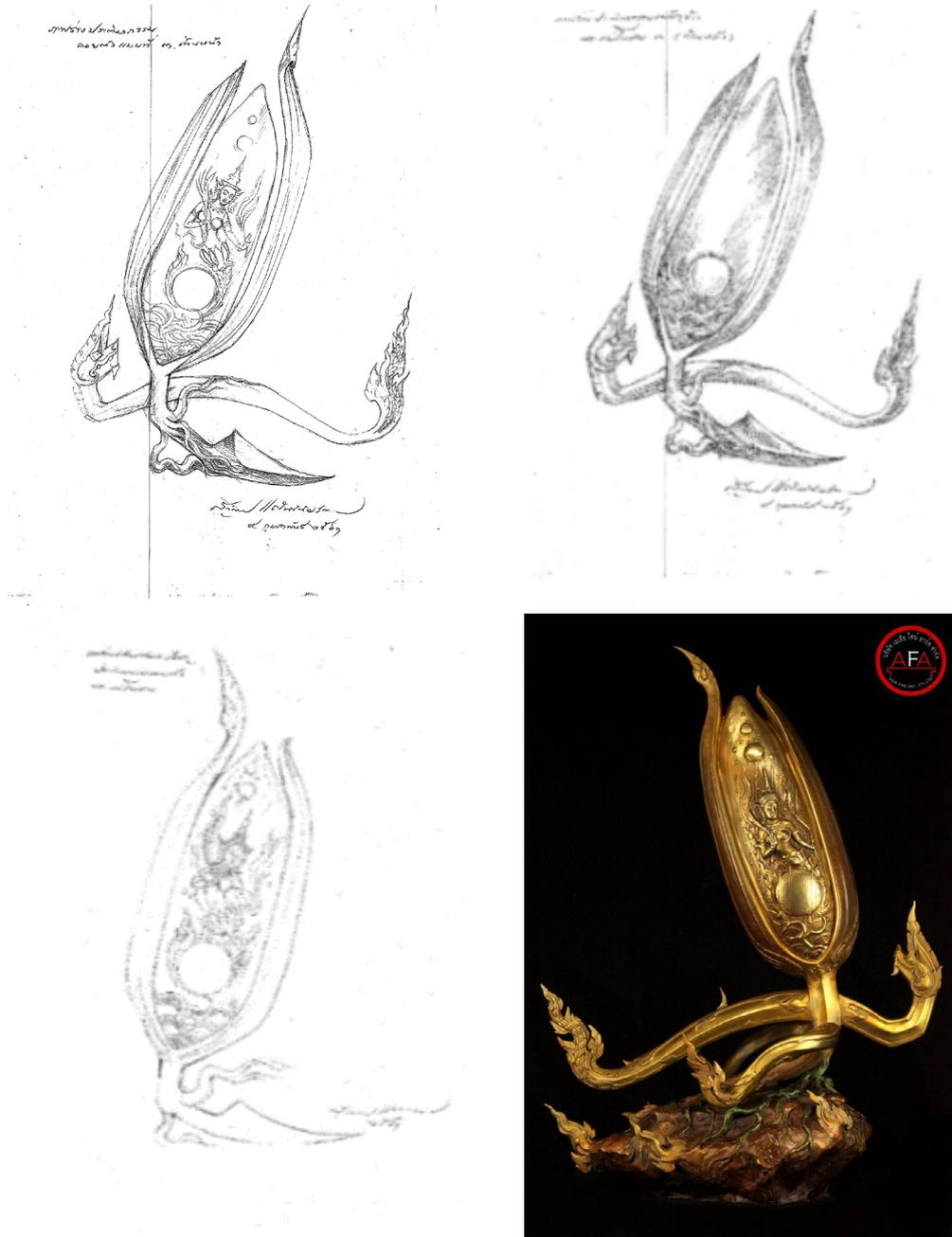
ประติมากรรมชิ้นนี้ พระแม่โพสพประทับนั่งอยู่บนหลังพญาปลาที่เป็นจ้าวแห่งสายน้ำ อันเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ เบื้องล่างเป็นฐานที่สร้างเป็นคลื่นน้ำวน เวียนขวา (ทักษิณาวรรต) ซึ่งสื่อถึงความเป็นสิริมงคล

ภาพที่ 8 พระแม่โพสพเทพีแห่งข้าว ขนาดผลงาน สูง 90 x กว้าง 60 ซม. เทคนิคหล่อบรอนซ์
(© Suwat Saenkattiyarat 09/07/2018)

ผลงานหมายเลข 8 ชื่อ เมล็ดข้าวแห่งความอุดมสมบูรณ์

ประติมากรรมชิ้นนี้ได้แรงบันดาลใจมาจากรูปทรงของเมล็ดข้าวและคันไถ ซึ่งเป็นเครื่องมือในการทำงาน ผู้วิจัยได้สร้างสรรค์ให้คันไถเป็นหัวพญานาคที่หมายถึงน้ำและความอุดมสมบูรณ์ ส่วนเมล็ดข้าวมีภาพพระแม่โพสพอยู่ภายในและทอหุ้มด้วยเปลือกข้าวอีกชั้น

ภาพที่ 9 เมล็ดข้าวแห่งความอุดมสมบูรณ์ ขนาดผลงาน สูง 64 x กว้าง 42 ซม. เทคนิคหล่อบรอนซ์

(© Suwat Saenkattiyarat 08/08/2018)

หมายเหตุ ผลงานชิ้นนี้จะทำการขยายใหญ่ขนาด 3.5 เมตร หล่อโลหะเพื่อนำไปติดตั้งในโครงการชเรย์อาทิตยารท จ. สุรินทร์

ผลงานหมายเลข 9 ชื่อ เกรียณูพระแม่โพสพ (นั่ง)

ประติมากรรมชิ้นนี้ มีแรงบันดาลใจมาจากเมล็ดข้าว กึ่งกลางภาพเป็นรูปพระแม่โพสพนั่งบนหลังปลา ในมือทั้ง 2 ข้างถือช่อรวงข้าว ทำนั่งแบบเทพริดา ซุ้มกรอบเบื้องบนเป็นรูปพญานาค ซึ่งเป็นสัตว์เทพแห่งน้ำที่เป็นความเชื่อในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันหมายถึงของความอุดมสมบูรณ์

เกรียณูพระแม่โพสพที่ 9
เครื่องทำนั่ง

ภาพที่ 10 เกรียณูพระแม่โพสพ (นั่ง) ขนาดผลงาน 3.5 ซม. เทคนิคหล่อโลหะทองแดง
(© Suwat Saenkattiyarat 08/09/2018)

หมายเหตุ จัดสร้างโดยชมรมพุทธศิลป์ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) โดยนารายได้ จากการจำหน่าย สมทบทุนจัดซื้ออุปกรณ์ทางการแพทย์ มอบให้โรงพยาบาลที่ขาดแคลนในชนบทจำนวน 29 โรงพยาบาล

ผลงานหมายเลข 10 ชื่อ เหริยญพระแม่โพสพ (ยีน)

ประติมากรรมชิ้นนี้ มีแรงบันดาลใจมาจากเมล็ดข้าว พระแม่โพสพอยู่ในท่าก้าวเดินอยู่บนดอกบัวอันหมายถึงความดีงามและแสดงนัยแห่งความก้าวหน้า เบื้องบนเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าตามคติพุทธที่หมายถึงความดีงามและความเป็นสิริมงคล เบื้องล่างเป็นเงินจัน (เงินหยวนเป่า) อันแสดงถึงความมั่งคั่ง รุ่งเรือง

ภาพที่ 11 เหริยญพระแม่โพสพ (ยีน) ขนาดผลงาน 2.5 ซม. เทคนิคหล่อโลหะทองแดง
(© Suwat Saenkattiyarat 13/11/2018)

หมายเหตุ จัดสร้างเหริยญโดย สโมสรรณาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) เพื่อนำรายได้จากการจำหน่าย มอบให้โรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์ และสร้างหอพักผู้ปฏิบัติธรรมไร่เจริญตะวัน จ.เชียงราย และเพื่อจัดซื้อ อุปกรณ์ทางการแพทย์มอบให้โรงพยาบาลที่ขาดแคลนและผู้ป่วยติดเตียงที่ยากไร้ในชนบท

การจัดแสดงงานนิทรรศการ

เพื่อเป็นการเผยแพร่องค์ความรู้ที่ได้จากการทำการศึกษาวิจัยตามขั้นตอน จนได้องค์ความรู้ใหม่ที่นำมาบูรณาการกับพระแม่โพสพในรูปแบบดั้งเดิม อันนำมาซึ่งรูปเคารพของพระแม่โพสพ ศิลปะศรัทธาร่วมสมัย จึงได้จัดแสดงงานนิทรรศการโดยใช้ชื่อ โสพพายุชลลี: คุณพระแม่โพศรีเทวนารีแห่งนาข้าว ขึ้นเมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2561 ณ หอศิลป์ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) และติดตั้งงานศิลปะ พระแม่โพสพ 2 แห่ง คือ โครงการเกษตรอทิตยาทร จังหวัดสุรินทร์ และโรงเรียนชวานาคุณยุวีปัสสนาสากลไร่เชิงตะวัน จังหวัดเชียงราย

ภาพที่ 12 พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอทิตยาทร เสด็จเป็นองค์ประธานในพิธี
(© Suwat Saenkattiyarat 19/12/2018)

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างและสร้างสรรค์ผลงานตลอดจนการจัดแสดงผลงานเพื่อให้บรรลุตามจุดประสงค์ของการวิจัยดังนี้

จากจุดประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาความเป็นมาและพัฒนาการของรูปเคารพพระแม่โพสพเทพีแห่งข้าว

ในกระบวนการวิจัยผู้วิจัยได้วิเคราะห์เรื่องรูปแบบตามประติมานวิทยา สี เส้นและลวดลาย และโครงสร้างเส้นดังนี้

1. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องสี

รูปแบบเดิม การใช้สีในกลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 ชิ้นงาน พบว่า สีที่ใช้ส่วนใหญ่จะใช้สีเหลือง สีเขียว และสีฟ้าเป็นหลัก เนื่องจากให้ความรู้สึกถึงบรรยากาศในท้องทุ่ง สีเหลืองของรวงข้าว และสีของท้องฟ้าที่ใช้สีน้ำเงินหรือฟ้า ส่วนสีอื่นที่มีส่วนในการทำชิ้นงานมีความสมบูรณ์ ได้แก่ สีดำ สีขาว และสีแดง

รูปแบบใหม่ ในการสร้างสรรค์ผลงานจากการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยยังคงใช้วรรณตามรูปแบบดั้งเดิมเป็นส่วนใหญ่คือ สีส้ม สีเขียว สีน้ำตาล สีน้ำเงิน และสีม่วง เป็นหลัก และมีการเพิ่มเติมสี ชั้นที่สองและสีตรงข้าม เพื่อให้เกิดความน่าสนใจ และชนิดของสี ผู้วิจัยได้ใช้สีอะคริลิก เพื่อความคงทนและความเหมาะสมตามยุคสมัย

2. ผลการวิเคราะห์เรื่องเส้นและลวดลาย

รูปแบบเดิม ลวดลายและลายเส้นในการใช้ตกแต่งพระแม่โพสพรูปแบบเดิมจะเป็นศิลปะแบบรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น ผ้านุ่ง สไบ จะเป็นลายแบบตาราง มีการใช้หลักกายวิภาคศาสตร์มาใช้ในการเขียนตัวภาพ

รูปแบบใหม่ ผู้วิจัยได้ประดิษฐ์ลวดลายขึ้นมาใหม่โดยการพัฒนารูปทรงและสี ทั้งงานจิตรกรรมและประติมากรรม โดยได้แรงบันดาลใจจากเมล็ดข้าว คลื่นน้ำ และเกววัลย์ ตามความเหมาะสมของชิ้นงาน

3. การวิเคราะห์เรื่องโครงสร้างเส้น

รูปแบบเดิม โครงสร้างของเส้นทั้งผลงานจิตรกรรม ประติมากรรม และเหรียญ ใช้หลักการสมดุลของรูปทรงสามเหลี่ยมด้านเท่า ทำให้เกิดความรู้สึกมั่นคง สงบนิ่ง สง่างาม และน่าศรัทธา

รูปแบบใหม่ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ผลงานทั้งจิตรกรรมและประติมากรรมที่เกี่ยวข้องกับพระแม่โพสพที่ผ่านมา ซึ่งจะเห็นได้ว่าจะใช้โครงสร้างของเส้นแบบสามเหลี่ยมด้านเท่าเป็นหลัก ผู้วิจัยก็ยังคงยึดหลักการนี้ไว้เพื่อให้เกิดความรู้สึกสงบ มั่นคง สง่างาม และมีการสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่โดยการซ้อนรูปทรงและการจัดองค์ประกอบใหม่ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนในงานจิตรกรรมพระแม่โพสพยืน (โทนสีแดง)

จากจุดประสงค์ที่ 2 สร้างสรรค์งานจิตรกรรมและประติมากรรมพระแม่โพสพเทพีแห่งข้าว

จากการศึกษาความเป็นมาและพัฒนาการของรูปเคารพพระแม่โพสพเทพีแห่งข้าว ด้วยกระบวนการในการวิจัย เรื่องรูปแบบตามประติมานวิทยา เรื่องสี เส้นลวดลายและเรื่องโครงสร้างเส้นในจุดประสงค์ที่ 1 แล้วนั้น ผู้วิจัย ได้นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลมาประมวลเป็นผลงานสร้างสรรค์ในรูปแบบของงานสเก็ตซ์และผลงานจิตรกรรม ประติมากรรมรวม 10 ผลงาน คือ ผลงานชิ้นที่ 1 ชื่อ พระแม่โพสพเทพีแห่งข้าวหมายเลข 1 ผลงานชิ้นที่ 2 ชื่อ พระแม่โพสพเทพีแห่งข้าวหมายเลข 2 ผลงานชิ้นที่ 3 ชื่อ เทพธิดาแห่งนาข้าว ผลงานชิ้นที่ 4 ชื่อ เทวนารี แห่งท้องทุ่ง 1 ผลงานชิ้นที่ 5 ชื่อ เทวนารีแห่งท้องทุ่ง 2 ผลงานชิ้นที่ 6 ชื่อ พระแม่แห่งความอุดมสมบูรณ์ ผลงานชิ้นที่ 7 ชื่อพระแม่โพสพเทพีแห่งข้าว ผลงานชิ้นที่ 8 ชื่อ เมล็ดข้าวแห่งความอุดมสมบูรณ์ ผลงานชิ้นที่ 9 ชื่อ เทรียณูพระแม่โพสพ (นั่ง) ผลงานชิ้นที่ 10 ชื่อ เทรียณูพระแม่โพสพ (ยืน)

จากจุดประสงค์ที่ 3 จัดแสดงงานนิทรรศการโพสพอายุชลิและนำไปติดตั้งที่โครงการเกษตรอทิตยาทรและโรงเรียน ชาวานาศูนย์วิปัสสนาสากลไร่เชิญตะวันจังหวัดเชียงราย

ผู้วิจัยได้จัดนิทรรศการโดยใช้ชื่อ โพสพอายุชลิ: คุณพระแม่โพศรีเทวนารีแห่งนาข้าว ซึ่งได้จัดเมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2561 ณ หอศิลป์ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ที่ได้จากการ ทำการศึกษาวิจัยจนเป็นผลงานสำเร็จ ที่นำมาจัดแสดงงานนิทรรศการและติดตั้งในโครงการดังกล่าว

สรุปและอภิปรายผล

พระแม่โพสพเป็นเทพผู้ปกป้องรักษาต้นข้าวและเป็นขวัญกำลังใจให้ชาวนาสามารถปลูกข้าวได้เจริญงอกงาม ทางด้านประติมานวิทยาพระแม่โพสพที่พบเห็นกันโดยทั่วไปคือ เป็นเทพชั้นสูง เป็นสตรีตรงตามแต่งกาย ด้วยผ้าผ่อนแพรพรรณสมัยโบราณ ที่กำรวงข้าวไว้ในมือ ผู้วิจัยได้ศึกษาและบูรณาการองค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ ของพระแม่โพสพเพื่อการสร้างสรรค์ศิลปะศรัทธาอันสูงค่าและเป็นขวัญกำลังใจแก่การกสิกรรม โดยได้ข้อสรุป ที่เป็นประเด็นสำคัญดังนี้

ข้อสรุปเพื่อการสร้างสรรค์งานศิลปะศรัทธาพระแม่โพสพ

1. ผู้วิจัยได้ออกแบบแผนภูมิเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์งานศิลปะศรัทธาพระแม่โพสพที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของข้อมูลที่ทำให้เกิดศิลปะศรัทธา ซึ่งเริ่มจากความเชื่อในผีนางไม้ กับความเชื่อเรื่องเทพผู้ปกป้องรักษาในพุทธศาสนา ส่งผ่านจินตนาการของศิลปินผสมผสานกับทฤษฎีระสະ ซึ่งเป็นทฤษฎีที่เกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์อันสำคัญศาสตร์หนึ่งของอินเดีย นำมาถ้อยโงงและสัมพันธ์กับหลักคิดเรื่องบุคคลาธิฐาน รสนิยมทางความงาม และหลักอุดมคติแบบไทย จึงเกิดงานสร้างสรรค์เป็นเทพหรือเทพธิดาแห่งข้าวผู้ซึ่งปกป้องรักษาต้นข้าว

2. ผู้วิจัยสรุปข้อค้นพบจากการศึกษาเชิงประติมานวิทยาเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ ดังสรุปได้ 8 ข้อ ดังต่อไปนี้

1) รูปทรงทางสรีระของพระแม่โพสพ มีความอวบอ้อม มุ่งเน้นเพื่อการแสดงออกด้านความงาม ความอุดมสมบูรณ์ในรูปลักษณะ อันสื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณทางการเกษตรเช่นเดียวกัน

2) จัดโครงสร้างสรีระให้อยู่ในรูปทรงสามเหลี่ยม เพื่อแสดงถึงความสงบ น่าศรัทธา และมีความเมตตา

3) ท่วงท่าการยืนและนั่ง มีความสง่างาม ตามแบบแผนทิวคติที่มีความพิเศษเหนือมนุษย์

4) การถือช่อธัญพืชในมือ เช่น รวงข้าว พืช ผัก ผลไม้ หรือเคียวเกี่ยวข้าว อันสื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ทางการเกษตร

5) เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มและเครื่องประดับตกแต่ง ตามแบบสตรีผู้สูงศักดิ์ คล้ายนางกษัตริย์ หรือเครื่องแบบของชนชั้นสูงในราชสำนัก

6) การเปลือยกายตามหลักการสร้างรูปเคารพในศาสนาฮินดู ที่มีการเปลือยกายช่วงท่อนบนทั้งบุรุษและสตรี อันแสดงออกถึงความงามและพลังแห่งกามะ

7) รูปร่างทางสรีระแสดงความอ่อนหวาน นุ่มนวล มีความละมุนละไม และน่าพิสมัย

8) พระแม่โพสพจะประทับบนพาหนะที่เป็นสัตว์ หรือ พระแท่นหรือบัลลังก์ อันแสดงถึงความสูงศักดิ์

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางในการใช้ประโยชน์จากผลการวิจัย และเพื่อการสร้างองค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบของการวิจัยต่อยอด ดังต่อไปนี้

1. สามารถนำข้อสรุปจากการวิจัยในครั้งนี้ไปใช้ต่อยอดเพื่อสร้างสรรค์งานศิลปะในรูปแบบอื่น ๆ เช่น การสร้างรูปเคารพที่ให้ความรู้สึกต่อความศรัทธาและความงดงามทางศิลปะรวมอยู่ด้วยกันอย่างกลมกลืน

2. สามารถนำหลักการวิเคราะห์ มาสร้างผลงานศิลปะแห่งศรัทธาในรูปแบบอื่นต่อไป

References

- Kosad, S. "Māphōsop. [Mae Phosop]." *Silpakorn University Journal* 3, (June 1949), 80.
- Nāтчamnong, T. *Watthanatham khāo Thai*. [Thai Rice Culture]. Bangkok: Chonniyom, 2016.
- Pengkaew, N. "Māphōsop mī mā tē mūdai. [The Beginning of Pha Mae Phosop]." *Muang Boran Journal* 42, no. 3 (2016), 158 - 159.
- Satsanguan, N. *Watthanatham khāo nai sangkhom Thai: kān khong yū læ kān plānplāeng*. [Rice Culture in Thai: Persistence and Change]. Bangkok: Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, 2002.
- Sujachaya, S. *Watthanatham khāokhōng Khon Thai lumnam nakhōn chai sri*. [Thai Rice Culture in Nakornchaisri Canal]. Māphōsop Sālī Thēwa Nāī Ton Khāo. [Mae Phosop The goddess of Rice]. Bangkok: Faculty of Liberal Arts, Mahidol University, 2018.
- Thongdee, I. *Watthanathamkhāo: Phithīkamkāokapkhāolækānthamnā*. [Culture of Rice: Ritual of Rice and Rice Farming]. Bangkok: Research Institute for Languages and Culture of Asia, Sahatamic, 1994.
- Yoo-in, N. *Kān damrong khwām chūa læ phithīkam kīeokap khāo nai sangkhom Thaipatčhuban: kōranī suksā mūdān dōn phō tambon chāi nā 'amphā sēnā čhangwat Phra Nakhōn Sī 'Ayutthaya*. [Persistence of beliefs and rituals concerning rice in contemporary Thai society: a case study of Don Pho Village, Tambon Chaina, Amphoe Sena, Changwat Phra Nakhon Si Ayutthaya]. Research report. Bangkok: Faculty of Arts, Chulalongkorn University, 2010.